

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 53
2014

With summaries

KØBENHAVN 2014
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 67.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 171.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion:

John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Else Marie Kofod
Erland Kolding Nielsen
Anne Ørbæk Jensen
Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Nodesats: Dansk Center for Musikudgivelse & Jakob K. Meile
Grafisk tilrettelæggelse: Lene Eklund-Jürgensen & Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-129-9

LUDVIG HOLBERG
OG FEJDEN MED JOHANN ARCKENHOLTZ

AF

KRISTOFFER SCHMIDT

I 1751 udgav den finsk-svenske bibliotekar Johann Arckenholtz de første to bind af sit monumentale firebindsværk *Memoires Concernant Christine Reine de Suede* (herefter *Memoires*). Som titlen indikerer, omhandlede værket den svenske dronning Christina, der i 1632 som seksårig kronedes efter sin far Gustav 2. Adolfs død og forblev regent frem til sin abdikation i 1654. Arckenholtz' værk var ikke en sammenhængende biografi, men i bedste filologisk-antikvarisk stil en imponerende samling af trykte og utrykte skrifter. Dette til trods bærer *Memoires* præg af forfatterens fascination af den svenske dronning, hvilket kom til udtryk i et indædt forsvar og til tider fornærmende angreb på hendes mange kritikere i værkets fodnoter. Én bestemt kritiker fandt sig ikke i Arckenholtz' fornærmelser. Dette var ingen ringere end Ludvig Holberg, der tog anstød af Arckenholtz' få, men kritiske kommentarer til hans portrætter af Christina i *Dannemarks Riges Historie* (1732-35) og *Adskillige Heltinders Og Navnkundige Damers Sammenlignede Historier Efter Plutarchi Maade* (1745). Holberg følte sig nødsaget til at give et udførligt svar på Arckenholtz' kritik, hvilket skete i 1752. Dette blev startskuddet til en indædt disput, som i samtiden opnåede betragtelig bevågenhed både i Danmark-Norge og Sverige såvel som i resten af Europa.

Trods samtidens interesse for fejden har kun få Holberg-forskere interesseret sig for dens indhold. Set i forhold til Holbergs anden store historikerdisput mod Andreas Hojer – kendt som Hojer-fejden – der antagelig pga. dens formodede indvirkning på Holbergs poetiske raptus har affødt flere studier,¹ så er undersøgelserne af Holbergs disput

¹ Se f.eks.: Erich Christian Werlauff: Holbergiana. *Nyt historisk Tidsskrift*, 6, 1856, s. 317-329; Caspar Paludan-Müller: Dansk Historiografi i det 18de Aarhundrede, *Historisk Tidsskrift*, 5:4, 1883-84, s. 5-13; Theodor Alfred Müller: *Den unge Ludvig Holberg 1684-1722*, 1943, s. 252-272; Ebbe Spang-Hanssen: *Fra Ludvig Holbergs unge dage. Hans strid med Andreas Hojer*, 1963; Lars Roar Langslet: *Den store ensomme. En biografi om Ludvig Holberg*, 2002, s. 88-94.

med Arckenholtz fåtallige og til en vis grad mangelfulde.² Arckenholtz-fejden fortjener imidlertid større opmærksomhed, for mens Holbergs uoverensstemmelser med Hojer først og fremmest havde en dansk-norsk bevågenhed, så fik debatten mellem Arckenholtz og Holberg international opmærksomhed. En del af forklaringen herpå var, at Holbergs berømmelse var af en helt anden kaliber i 1752, end da han i 1719 påbegyndte sin i øvrigt anonyme smædekampagne mod Hojer. Det samme gjorde sig gældende for Holbergs modstandere. Hojers omdømme i 1719 målte sig ikke med Arckenholtz' i 1750'erne.

Udover at interessen for Arckenholtz-fejden har ligget på et minimum, er der i de få studier, som har beskæftiget sig med fejden, en tendens til at tage Holbergs parti. Den svenske litteraturhistoriker Karl Warburg beskæftiger sig hverken med tonen i *Memoires* eller Holbergs efterfølgende svar. Imidlertid er han ikke imponeret af, hvorledes Arckenholtz i sit svar til Holberg: "börjar tämligen oädelt".³ Historikeren Erich Christian Werlauff undlader at tage parti og nævner blot, at Holberg afviste beskyldningen om en negativ karakteristik af svenskerne: "med megen Varme".⁴ Werlauffs ord gentages af filologen Niels Mathias Petersen i en kort beskrivelse af fejden, og han tilføjer, at fejden var et bevis på den hensynsløshed, den aldrende Holberg blev mødt med, for så efterfølgende at indrømme i en note, at Holbergs tone også var rigelig skarp.⁵ Litteraturhistorikeren Holger Ehrencron-Müller anser *Memoires* som en apologi eller lovtale for Christina, og udtalelserne mod Holbergs skrifter betegnes som fordømmende. Ehrencron-Müller anerkender den hårde tone i Holbergs brev,⁶ mens Arckenholtz' svar beskrives således: "Holbergs Brev har aabenbart irriteret Arckenholtz, der svarede med et temmelig grovt lille Skrift".⁷

² De tre mest detaljerige studier om disputten er: Werlauff 1856, s. 433-436; Karl Warburg: *Holberg i Sverige jämt meddelanden om hans svenske öfversättare. Litteraturhistoriska anteckningar*, Göteborg 1884, s. 69-71; Holger Ehrencron-Müller *Forfatterlexicon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, 10, 1924-35, s. 162-163, 484-494. Alle tre studier har deres forcer, men ingen af dem gennemgår disputten i detaljer. Et nyere studie er Jan Heidner: D'Alembert et Holberg critiquent les « Mémoires de la Reine Christine ». *Influences. Relations culturelles entre la France et la Suède*, Göteborg & Paris 1988, s. 109-115. Trods den lovende titel indeholder artiklen kun et kortere resumé af fejden, og Heidner synes kun at have været i besiddelse af Arckenholtz' svar til Holberg og Arckenholtz' Christina-biografi.

³ Warburg 1884, s. 71.

⁴ Werlauff 1856, s. 435.

⁵ Niels Mathias Petersen: *Bidrag til den danske Literaturs Historie*, 4, 1867-71, s. 497.

⁶ Ehrencron-Müller, 10, 1924-35, s. 163, 484-490.

⁷ *Ibid.*, s. 490.

Manglen på en udførlig gennemgang af Holbergs og Arckenholtz' fejde samt enkelte studiers tilbøjelighed til at tage Holbergs parti er udgangspunktet for denne artikel. Formålet er at give en mere detaljeret analyse af Holbergs og Arckenholtz' udfald mod hinanden og herefter gennemgå samtidige aktørers reaktioner på fejden. Herved opnår vi en større receptionshistorisk indsigt i 1750'ernes syn på Holberg (og for den sags skyld også Arckenholtz) samt et mere nuanceret billede af fejdens to hovedpersoner.

Startskuddet

Som nævnt havde Holberg skildret Christina i *Dannemarks Riges Historie* og *Heltindehistorier*. Om end han fascineredes af den svenske dronning som af stærke kvinder generelt, var han bestemt ikke positiv over for hendes levnedforløb og bedrifter. Selvom *Dannemarks Riges Historie* indeholder en kritik af Christinas udenrigspolitik mod Danmark, så koncentrerede hovedkritikken mod den svenske dronning sig først og fremmest om hendes abdikation. Holberg nægtede at tro på, at Christina afstod den svenske trone pga. et oprigtigt ønske om omvendelse til katolicismen. I stedet var hendes forkærlighed for rejser samt svenskernes tiltagende foragt for hende pga. hendes ødselhed og ringeagt over for hendes landsmænd hovedårsagerne til abdikationen.⁸ Med udgivelsen af *Heltindehistoriers* skærpedes dommen. Christina blev pga. værkets parallelbiografiske metode sammenparret med den skotske dronning Mary Stuart, og opfattelsen af Christina var ikke til at tage fejl af. I forlængelse af parallelbiografiens moralfilosofiske indledning portrætteredes Christina nu som et perfekt historisk eksempel på, hvad Holberg kaldte et Hysteron proteron eller bagvendt levnedforløb. Visse personer udviste store dyder i deres ungdom og spåedes derfor en stor fremtid. Men som årene gik, udviste de samme personer flere og flere karakterbrister, der i sidste ende mandede ud i et lastværdigt og forkasteligt levned.⁹

Holbergs generelt negative syn på Christina var for hans samtid ikke kontroversielt. Hendes handlinger og navnlig årsagen til hendes abdikation havde helt tilbage til hendes egen samtid været et emne, der af-fødte både negativ og positiv omtale. Holberg var da også blot en blandt mange kritiske ryster, som Arckenholtz tog et opgør med i *Memoires*.

⁸ Ludvig Holberg: *Dannemarks Riges Historie*, 3, 1732-35, s. 161-162, 165-166.

⁹ Ludvig Holberg: *Adskillige Heltinders Og Navnkundige Damers Sammenlignede Historier Efter Plutarchi Maade*, 2, 1745, s. 110-121.

Hans kommentarer til Holbergs portrætter var fåtallige, men bar præg af en anklagende tone, der i enkelte tilfælde tangerede fornærmelser. Resultatet blev, at Holberg i 1752 udgav et kombineret forsvars- og smædeskrift mod Arckenholtz med titlen *Lettre de Mr. le Baron de Holberg, qui contient quelques remarques sur les Memoires concernant la Reine Christine*.

Holberg var selv klar over, at nogle måske ville studse over, hvorfor han gav sig i kast med at forfatte et tredive siders langt modsvar på nogle hårde, men fåtallige kommentarer om hans skildringer af Christina. Han forklarede, at han i sin høje alder kunne have valgt at ignorere kritikken. Hvad der alligevel fik ham til at fatte pennen, var en i hans optik grov og ubegrundet anklage om hans negative syn på det svenske folk.¹⁰ At Holberg følte sig nødsaget til at reagere, kan nu også skyldes andre ting. På nogenlunde samme tid, som Holberg skrev sit brev til Arckenholtz, tog han i *Epistel 447* til genmæle over for en unavngiven svensk forfatters negative omtale af *Dannemarks Riges Historie*. Den anonyme forfatter skulle angiveligt have “afmalet Skriftet som en *Poëtisk* Digt og *caracteriseret* dets *Auctor* som en Fabelhans: Saadanne Domme kand ikke sætte nogen i Bevægelse. Det haver ey heller foraarsaget mig mindste Uroelighed, allerhelst saasom jeg har fornømmet, at hans egne Landsmænd der udi har fundet Mishag. Jeg lader derfor saadan *Critique* være ubesvaret, og dette endeel af *Respect* og Taknemlighed mod den Svenske *Nation*, hos hvilken mine Skrifter har fundet stor Yndest.”¹¹

Holberg fortsatte med nogle korte negative betragtninger om, hvorfor hans anonyme kritiker, antagelig historikeren Henrik Julius Voltemat,¹² kunne finde på at vurdere hans værk så negativt. Men som han nævnte, gad han ikke at gøre noget synderligt ud af kritikken. Så hvorfor engagerede Holberg sig så ihærdigt i at tilbagevise Arckenholtz’ kritik? Først og fremmest var Voltemat – hvis det altså var ham – anonym, og Holberg havde derfor ikke mulighed at konfrontere sin kritiker direkte. Arckenholtz derimod skjulte sig ikke, og hans *Memoires*, der udkom på fransk og tysk, stiledes mod det europæiske marked. Værket var måske ikke nogen bestseller,¹³ men det nød stadig stor opmærksomhed blandt

¹⁰ Ludvig Holberg: *Lettre de Mr. le Baron de Holberg, qui contient quelques remarques sur les Memoires concernant la Reine Christine*, 1752, s. 9.

¹¹ Ludvig Holberg: *Epistler, Befattende Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, filosofiske, Item Skiemtsomme Materier*, 5, 1748-54, s. 1:16.

¹² Holger Ehrencron-Müller: Oversættelser af Holbergs *Dannemarks Riges Historie*, *Holberg Aarbog*, 1925, s. 60-62.

¹³ I Arckenholtz’ levetid udkom værket i en fransk og en tysk udgave, samt en skrabet svensk version. Jf. Johann Arckenholtz: *Memoires Concernant Christine Reine de Suede [...]*,

lærde europæere, hvoraf størstedelen af dem var positivt indstillet over for indholdet. Holberg kunne derfor ikke lade kritikken gå ubemærket hen, og navnlig ikke når han anså anklagerne som et stort falsum.

Hvis vi vender tilbage til Arckenholtz' førnævnte anklage, så havde Holberg i *Dannemarks Riges Historie* ytret, at Christina ikke gengældte sine svenske undersåtters store hengivenhed: "Landet [Sverige] stod hende ikke an, hun vemmedes ved Folkets Skikke og Sæder, og det Svenske Sprog skurrede hende i Ørene, hvorved man desmeere maa forundre sig, efterdi hun ikke alleene var fød i Landet, men havde ingen andensteds været".¹⁴ Hensigten med denne skildring, som Holberg også gentog ti år senere i *Heltindehistorier*,¹⁵ var at forklare, hvorfor svenskernes forhold til Christina forværredes. Hendes faldende popularitet resulterede i, at hun søgte at etablere udenlandske alliancer og trække værdier ud af landet. Arckenholtz harmedes over Holbergs fortælling, da han så det som et bevidst forsøg på at nedgøre den svenske nation, noget han fandt mange flere eksempler på i Holbergs forfatterskab:

"Det skal i forbifarten bemærkes, at det sømmer en historiker som ham dårligt, at han både her og andre steder i sine skrifter benytter sig af bidende vendinger mod svenskerne. [...] Og med hensyn til hvad han siger om det svenske sprog, har han kun at spørge sine landsmænd, nordmændene, hvad de tænker og siger om det danske sprog, og hvilke af de to, der synes dem mest maskulint?"¹⁶

Der findes en uheldig tendens i Arckenholtz' kritik af andre forfattere – og herunder Holberg – til at tolke meninger ind i sine modstanderes skrifter og derved anklage dem for holdninger, de aldrig selv havde fremført. Det var dette, Holberg blev udsat for i ovenstående citat, og en sådan beskyldning nægtede han at sidde overhørig. Han mindede Arckenholtz om, at han i det fremførte eksempel på intet tidspunkt nedgjorde det svenske folk, men udelukkende kritiserede Christinas handlinger. At Holbergs skrifter indeholdt flere skarpe udfald mod svenskerne, afvistes ligeledes:

Amsterdam & Leipzig 1751-60a; Johann Arckenholtz: *Historische Merkwürdigkeiten, die Königin Christina von Schweden [...]*, Amsterdam & Leipzig 1751-60b; Johann Arckenholtz: *Drottning Christinas Arbeten och Märkwärdigheter*, Stockholm 1760.

¹⁴ Holberg, 3, 1732-35, s. 165.

¹⁵ Holberg, 2, 1745, s. 216.

¹⁶ "On remarquera en passant, qu'il siéd mal à un Historien comme lui, de se servir, tant ici qu'autre part dans ses ouvrages, d'expressions piquantes contre les *Suédois*. [...] Et quand à ce qu'il dit ici, de la langue *Suédoise*, il n'a qu'à demander aux *Norvégiens* ses *Concitoiens*, ce qu'ils pensent & disent de la langue *Danoise*, & laquelle des deux leur paroît plus mâle?" Arckenholtz, 1, 1751-60a, s. 420 note †.

“Jeg har aldrig vist det mindste fjendskab mod den svenske nation i mine skrifter, og jeg håber, at enhver fornuftig svensker er overbevist herom: thi intet folk har talt mere rosende om mine skrifter. Hvis nogen af dem har fundet steder i mine historier, der mishagede dem, har de enten tilskrevet det en patriotisk nidkærhed eller en vis nødvendighed, som tid og sted fordrer. I det mindste indrømmer de, at ingen dansk historiker har skrevet med større oprigtighed og upartiskhed”.¹⁷

Det var en selsikker Holberg, som satte sig op imod sin svenske modstander og påpegede, at Arckenholtz ikke kunne sige sig fri for selv at blive anklaget for at udvise en foragt meget lig den, han anklagede Holberg for, når han anså det danske sprog som mindre maskulint end det norske.¹⁸

Denne angivelige foragt for det danske sprog var dog ikke Holbergs alvorligste anklage. Gang på gang insinuerede han eller anklagede Arckenholtz for at have forfattet et rosenrødt forsvarsskrift for Christina. Og det blev ikke bedre af, at *Memoires* indeholdt et enestående kildemateriale om den svenske dronning, hvis historiske potentiale aldrig blev udfoldet pga. Arckenholtz’ insisteren på at portrættere sin heltinde i det bedst tænkelige lys. Hvorfor Arckenholtz overhovedet ønskede dette, var for Holberg uforståeligt. Hvis hans hensigt var at opnå en større gunst blandt sine landsmænd, kunne han godt tro om igen, da ingen fornuftig svensker ville billige et forsvarsskrift for en dronning, hvis regering alle nulevende svenskere helst var foruden.¹⁹

Beviserne for Arckenholtz’ partiske forherligelse af Christina var mange. I flere tilfælde foretrak han kvantitet frem for kvalitet, hvorved han valgte at tro på indholdet i et større antal panegyriske forsvarsskrifter for Christina, mens de ifølge Holberg upartiske skrifter blev udlagt som: “satirer, der kan ødelægges [gendrives] ved at konfrontere dem med disse smigreres hyldestskrifter”.²⁰ Havde Arckenholtz i det mindste anerkendt nogle af Christinas mest bekendte brister, havde hans skrift været mere troværdigt. Dette var dog ikke tilfældet, når han f.eks. gengav

¹⁷ “Je n’ai jamais fait voir la moindre animosité dans mes ouvrages contre la nation Svedoise, & j’espere, que chaque sensé Svedois en est persuadé: car nul peuple n’a parlé avec plus de distinction de mes écrits. Si quelqv’ un d’entre eux a trouvé des endroits dans mes histoires, qui leur ont déplû, ils les ont attribués, ou à un zèle pour la patrie, ou à une certaine nécessité, que le lieu & le temps exigent. Du moins avouent-ils, que nul historien Danois n’a écrit avec plus de franchise & d’impartialité.” Holberg 1752, s. 11.

¹⁸ Ibid., s. 10-11.

¹⁹ Ibid., s. 3-5.

²⁰ “satires, qu’on peut detruire en leur opposant les eloges de ces flateurs.” Ibid., s. 6.

den svenske rigskansler Axel Oxenstiernas ord om Christina: “Hun er gal! Men hvad siger jeg, hun er stadig den store Gustavs datter’,”²¹ men udelod de første tre ord, hvorpå hun stadig var Gustav 2. Adolfs datter, men ingen galning.

Også omstændighederne vedrørende Christinas abdikation og hendes religiøsitet blev berørt. Disse emner var et prekært emne for Arckenholtz. Kunne forfattere som Holberg eller den franske teolog Jacques Basnage²² bevise, at Christina fremstod uoprigtig i sin religiøse indstilling, og at hun i virkeligheden var præget af naturalistiske eller ateistiske tanker, underminerede det forestillingen om, at Christina skulle have abdiceret pga. en oprigtig trang til at konvertere til katolicismen. Arckenholtz var udmærket klar over, at der eksisterede kilder, som underbyggede dette, og han havde endda indføjet dem i sit værk. Han anså dog sådanne tanker for at være en ungdommelig flirt, og han kunne henvise til flere breve, der bekræftede denne tese. At henlægge sådanne tanker til Christinas tidlige år gav imidlertid bagslag for Arckenholtz pga. hans antikvariske ideal om at dokumentere enhver detalje af Christinas liv. Holberg kunne nemlig berette om et brev fra Christina til den svenske adelskvinde Ebba Sparre, hvori den svenske dronnings påståede religiøse oprigtighed kunne betvivles. Brevet var skrevet i 1679, og den på dette tidspunkt 53-årige Christina kunne ikke længere betegnes som ung. Holberg behøvede ikke at lede længe for at finde et sådant brev, da Arckenholtz allerede havde optrykt det i sine *Memoires*.²³ Holberg gav heller ikke meget for, at Arckenholtz i tide og utide roste sin heltindes religiøse hengivenhed ved at fremhæve kilder, begået af hendes tilbedere. Her havde det i stedet gavnet hans fremstilling, hvis han havde udeladt de mange lovprisninger. Sammenlignedes lovprisningerne med andre kilder samt Christinas generelle opførsel, var det klart, at hun besad et ustadigt og måske endda hyklerisk sind. Man kunne imidlertid være forvisset om, at Arckenholtz ville forsøge at nedgøre enhver forfatter, der konkluderede dette eller stillede sig kritisk over for hendes konversion til katolicismen.²⁴

Holberg betragtede sig selv som en del af denne forfatterskare. Han havde benyttet sig af de i hans optik mest tilforladelige skrifter, og det, at han portrætterede Christina på både godt og ondt, beviste, at han

²¹ “Elle est folle! Mais qve dis-je, c’est pourtant la fille du grand Gustave!” Ibid., s. 15.

²² Af uvisse årsager kaldte Holberg Basnage for Banage – eventuelt var der tale om lydskrift, jf. Holberg 1752, s. 16, 24.

²³ Arckenholtz, 1, 1751-60a, s. 474-475; Holberg 1752, s. 16-17.

²⁴ Holberg 1752, s. 23-25.

aldrig havde til hensigt at udstille og håne hendes handlinger. Således havde han rost den svenske dronnings egenskaber i hendes unge år, og man kunne intet andet end beundre hendes interesse for videnskaberne og gavmildhed over for lærde. Hun udviste endvidere stor barmhertighed, hvorfor Holberg nægtede at kalde hende grusom, selvom hun fik snigmyrdet den italienske adelsmand Gian Rinaldo Monaldeschi.²⁵

Det skal her erindres, at Holbergs fremhævelse af Christinas positive karakteregenskaber i hvert fald i *Heltindehistorier* havde et bestemt moralfilosofisk formål. I deres yngre år besad Christina og hendes parallel Mary Stuart et stort potentiale, hvilket deres store dyder beviste:

“Men alle disse herlige Egenskaber, som man ventede at ville blive meere moede ved Alderen, bleve forvandlede til lige saa mange Feyl og Skrøbeligheder. Saa at de der syntes at være dannede som Redskabe til at rette alt hvad som var kroget, og at opbygge hvad som var nedrevet, bragte ved deres Vellyst og U-ordentlighed Staten udi saadan Forvirrelse, at, for at hindre dens fuldkomne Undergang, den eene maatte afsættes, og den anden sætte sig selv af, saasom hun [Christina] blueedes at føre længer Regimentet udi en Stat, som hun havde bragt til et *Chaos*”.²⁶

Der var altså en bagtanke med at skildre de to dronningers positive karakteregenskaber, idet det gjorde deres livsforløb mere tragisk, da de ikke formåede at udnytte deres store potentiale.

Mindre historiske unøjagtigheder i Holbergs skrifter, som Arckenholtz havde anført, protesterede Holberg ligeledes imod. Det huede ham ikke, at han blev kritiseret for historiske unøjagtigheder, der for ham var bagatellignende og irrelevante for biografiens overordnede pointe, navnlig når man tog højde for, at hans Christina-biografi i *Heltindehistorier* genremæssigt ikke skulle kategoriseres som et historisk værk, men som et moralfilosofisk:

“Intet er mere besynderligt, end at se en forfatter, der ex professo [på embeds vegne] beskæftiger sig med en sag, prale af opdagelsen af nogle bagateller eller et par småfejl, som han finder i en universalhistorie eller i et moralfilosofisk skrift, hvor forfatterens eneste mål er at give en karakterskildring af en heltinde. Uheldigvis er vores kritiker også her på vildspor”.²⁷

²⁵ Ibid., s. 25-27.

²⁶ Holberg, 2, 1745, s. 120-121.

²⁷ “Il n’y a rien de si étrange, qve de voir un ecrivain, qui traite une matiere ex professo, se vanter de la decouverte de quelqves vetilles ou de quelqves petites meprises, qv’il trouve dans une histoire universelle ou dans un traité moral, où le but de l’ecrivain est

Arckenholtz opførte sig derfor pedantisk, når han bemærkede faktuelle fejl, som Holberg anså som *petitesser*. I sine *Memoires* havde Arckenholtz gengivet, hvorledes Christina i 1667 var rejst fra Helsingborg til Hamborg. I en tilhørende fodnote bemærkede han kort, at Holberg bevidst vildledte læseren, når han skrev, at hun gik i havn i Lübeck.²⁸ En sådan anklage, var selvfølgelig en fornærmelse, men nogen sønderlemmende kritik af den danske forfatter var der ikke tale om. Holberg derimod anså kritikken som et bevidst forsøg på at nedgøre hans skrifter, og han irriteredes åbenlyst hver gang, han faldt over en af Arckenholtz' mindre kritikpunkter. Af selvsamme grund skulle enhver kritik tilbagevises, hvilket ikke altid lykkedes lige godt. F.eks. bevægede Holberg sig ud i lidt af en søforklaring, når han forsøgte at forklare, hvorfor Christina alligevel endte i Lübeck.²⁹

Holbergs irritation over sådanne mindre kritikpunkter er åbenlys og afspejler hans manglende interesse for Arckenholtz' historikerpraksis. Som historikeren Sebastian Olden-Jørgensen har konkluderet, var Holbergs historieopfattelse fast forankret i den pragmatiske historie, og den filologiske antikvars forkærlighed for detaljen, kritiske bevidsthed og trang til at belyse ethvert aspekt af fortiden havde Holberg ikke megen forståelse for.³⁰ Som citatet afslører, betragtede Holberg ikke engang sit værk som historisk, men snarere som moralfilosofisk. Hans egen rolle var den af en *Biographus*. Herved var han ikke underlagt de samme forpligtelser som en historiker, men havde kun for øje at give "sin Helts [eller heltindes] oprigtige *Characteer*, og anfører saa vel hans [eller hendes] Lyder som Dyder".³¹

Arckenholtz havde ligeledes påpeget nogle historiske fejl i *Dannemarks Riges Historie* vedrørende beskrivelsen af Corfitz Ulfeldts gøren og laden i Malmø, som Holberg ligeledes afviste.³² Med hensyn til den prekære historie om Christinas medvirken til Ulfeldts konspiration mod Danmark hævdede Holberg, at hans kritik af Christina og historikeren Samuel Pufendorf ikke byggede på en selvstændig fortolkning af

uniquement de donner le portrait d'une heroine. Par malheur notre Censeur s'egare également ici." Holberg 1752, s. 18.

²⁸ Arckenholtz, 2, 1751-60a, s. 116.

²⁹ Holberg 1752, s. 18-19.

³⁰ Sebastian Olden-Jørgensen: *Ludvig Holberg som pragmatisk historiker – et historiografisk-kritisk essay* [under udgivelse].

³¹ Ludvig Holberg: *Adskillige store Heltes og berømmelige Mænds, sær Orientaliske og Indianske sammenlignede Historier og Bedrifter efter Plutarchi Maade*, 1, 1739, s. 4v.

³² Holberg 1752, s. 19-20.

omstændighederne, men på Holbergs kilde, den franske ambassadør Pierre Chanuts erindringer. I forlængelse af dette var det betænkeligt, at Arckenholtz, der ellers benyttede sig flittigt af Chanut, valgte at angribe Holberg i stedet for Chanut, selvom førstnævnte kun var: “en simpel oversætter, der ikke kan være ansvarlig for andet end at have lavet en dårlig kopi”.³³ At Holberg ikke var andet end en simpel oversætter, der blindt kopierede Chanuts beskrivelse, var et tyndt argument. Han var udmærket klar over, at han ved at gengive en bestemt kildes skildring foretog en bevidst handling, der afgjorde, hvilken vinkel på historien der skulle se dagens lys. Arckenholtz’ gentagne angreb på Holbergs udlægning af forholdet mellem Christina og Ulfeldt fik i sidste ende Holberg til at slutte, at “det er heller ikke svært at opdage en vis uvilje imod min person, idet han kritiserer, hvad jeg siger, og hvad jeg ikke siger, ned til mindste detalje og små misforståelser i kronologien, endda i mine paralleller [*Heltindehistorier*]. Han synes også at kritisere mine skønlitterære værker, men det angrrer jeg ikke”.³⁴

På de allersidste linjer i *Memoires*’ andet bind sluttede Arckenholtz sin historie med at antyde en foranderlighed i Christinas væsen, hvorved alle kunne finde belæg for deres syn på den svenske dronning.³⁵ Holberg var ikke sen til at gribe denne udtalelse, som han så som en blottelse hos Arckenholtz: “Men er det ikke at give de andre forfattere ret, hvis værker han beskylder for at være satirer [karaktermord]? Og efter denne indrømmelse, bør han så ikke tilstå det offentligt og kalde sine fornærmelser tilbage, som han har spredt overalt i sine *Mémoires*?”.³⁶

Arckenholtz’ svar

Således afsluttede Holberg sit brev, der fra ende til anden er skrevet i en grov tone. Set i forlængelse af Holbergs fornærmelser var Arckenholtz’

³³ “un simple traducteur, n’étant reponsable d’autre chose qve de l’avoir mal copié;” Ibid., s. 13.

³⁴ “Il n’est par même difficile d’y entrevoir quelqe animosité contre ma personne, puisqv’il critique ce qve je dis & ce qve je ne dis point, relevant tout jusqv’ aux vetilles & aux petites meprises dans la chronologie, même dans mes paralleles. Il paroît aussi me reprocher mes ouvrages d’esprit, dont je ne me repens pourtant.” Ibid., s. 22.

³⁵ Arckenholtz, 2, 1751-60a, s. 328-329.

³⁶ “Mais n’est ce pas donner gain de cause aux autres ecrivains, dont les ouvrages il traite de satires? & apres cet aveu, ne doit-il pas faire amande honorable, & revoqver les invectives, qv’il a repandues par-tout dans ses memoires?” Holberg 1752, s. 30.

efterfølgende reaktion forståelig. Han svarede Holberg året efter med skriftet *Reponse à la Lettre de Mr. le Baron de Holberg, laquelle éclaircit les remarques qu'il a fait sur les Memoires concernant Christine, Reine de Suede* (herefter *Reponse*). Tonen var skinger, og en tydeligt fornærmet Arckenholtz havde fra første pennestrøg smidt fløjlshandskerne. Han indledte sit svar med nogle betragtninger vedrørende Holbergs person og hans tilgang til *Memoires*. Holberg havde jo selv antydnet, at han ikke længere var nogen vårhare, hvorved Arckenholtz spottende så en årsagssammenhæng mellem Holbergs tone og hans tiltagende alder: "selv den uopmærksomme læser vil på hans nuværende skrivemåde i sammenligning med tidligere allerede have bemærket, at det dårlige humør, som normalt følger med alderdommen, har erstattet den livlighed og spøgefuldhed, der dannede grundlag for hans karakter og spredte sig ud over næsten alt, hvad han har skrevet".³⁷

Arckenholtz fortsatte med et kontrafaktisk tankespil om, hvorvidt Holbergs modtagelse af *Memoires* havde været mere positiv, hvis værket var udkommet i hans velmagtsdage. Alderen var dog ikke det eneste Arckenholtz havde en bemærkning til. Måske som tak for panegyrikeranklagen udstyrede Arckenholtz Holberg med øgenavnet *Mr. le Censeur*. En præcis oversættelse til dansk lader sig ikke gøre, men man kunne sige *hr. Kritiker* eller *hr. Moralist*. I den tyske udgave, hvis oversættelse Arckenholtz skulle have haft stor indflydelse på, oversættes øgenavnet med "Herr Beurtheiler," som ligeledes bedst oversættes *hr. Kritiker*. "Herr Tadler" anvendtes i visse tilfælde,³⁸ hvilket giver en god indikation af, hvilken slags kritiker Holberg var. Øgenavnet kan samtidig betyde censor, hvilket underbygges af, at man i 1686 havde oprettet embedet *Censor librorum* i det svenske kancelli, og dette eksisterede fortsat, da Arckenholtz skrev *Reponse*.

De mange spydigheder til trods forsøgte Arckenholtz alligevel at forholde sig seriøst til Holbergs anklager og kommentarer til det historiske indhold. Og da Holberg havde mistænkt Arckenholtz for at nære et skjult had til hans skrifter – og navnlig hans komedier – var det desuden

³⁷ "tout Lecteur tant soit peu attentif, auroit deja remarqué par sa maniere d'écrire à l'heure qu'il est, en comparaison de celle du tems jadis, que la mauvaise humeur, compagne ordinaire de la vieillesse, a fait place chez lui à l'humeur enjouée & folatre, qui faisoit le fond de son caractere & qui se répandoit presque sur tout ce qu'il a écrit." Johann Arckenholtz: *Reponse à la Lettre de Mr. le Baron de Holberg, laquelle éclaircit les remarques qu'il a fait sur les Memoires concernant Christine, Reine de Suede*, Cassel 1753, s. 3.

³⁸ Arckenholtz, 4, 1751-60b, s. 544-564.

magtpåliggende for Arckenholtz at anerkende sin modstanders store kvaliteter som komedie- og oplysningsforfatter.³⁹

Vigtigst var afvisningen af Holbergs hovedanklage vedrørende Arckenholtz' panegyriske tendenser samt nogle betragtninger vedrørende Holbergs partiskhed og beskrivelse af svenskerne. Derudover præsenterede Arckenholtz et detaljeret modsvær til Holbergs syn på forholdet mellem Christina og Ulfeldt, og ligesom i *Memoires* gjorde han endnu engang et helhjertet forsøg på at forsvare sin heltindes religiøse standpunkt. Det var på mange måder en stærk modstand, Holberg havde provokeret. Arckenholtz var klogere på Christinas historie, hvilket også fremgår af *Reponse* og derudover lige så ubarmhjertig som Holberg. Holberg havde indledt sit modskrift med at fortælle læseren, at hans læsning af *Memoires* havde været overfladisk. Det var en blottelse, som Arckenholtz med det samme udnyttede til endnu et angreb: "det lader til at *hr. Kritiker* har ladet sig forlede til at kritisere mit værk uden nogensinde at have læst det, da han i begyndelsen af sit brev indleder med at sige, at han kun løseligt har gennemlæst det [*Memoires*]"⁴⁰ Dette var ifølge Arckenholtz et alvorligt problem. Han kunne henvise til en unavngiven men berømt lærd, som han senere afslørede var den tyske filosof Alexander Gottlieb Baumgarten, der havde rost værket indhold, men advaret mod bare at skimme værket. I stedet skulle man foretage en grundig gennemlæsning. Baumgarten var ikke den eneste, der udtalte sig positivt om *Memoires*, og Holberg gik imod et større antal lærdes ros, når han valgte at dadle værket, hvilket med al sandsynlighed skyldtes hans sløse gennemlæsning.⁴¹ Det forklarede endvidere en del af de misforståelser, som Holberg havde begået, når han anklagede Arckenholtz for at være panegyrisk. F.eks. kunne Arckenholtz referere til adskillige steder i *Memoires*, hvor han forholdt sig kritisk til Christinas handlinger, og det var derfor usandt, at han kun havde ros til overs for Christina.⁴²

I andre aspekter af Holbergs panegyrikker-anklage var Arckenholtz ligeså standhaftig i sin tilbagevisning. Påstanden om hans tilsidesættelse af troværdige kilder til fordel for åbenlyse lovtaler om den svenske dronning havde Arckenholtz kun foragt overfor, og han replicerede spydigt:

³⁹ Arckenholtz 1753, s. 33-34.

⁴⁰ "il semble que Mr. le Censeur s'est laissé emporter à critiquer mon ouvrage, sans l'avoir jamais lu, puisque dès le commencement de sa lettre il debute par dire, qu'il n'a fait que le *parcourir*." Ibid., s. 3-4.

⁴¹ Arckenholtz 1753, s. 5-6; Arckenholtz, 4, 1751-60a, s. 443 note *.

⁴² Arckenholtz 1753, s. 10-12.

“Hvor er det smukt at høre en forfatter, som selv har skænket offentligheden historiske værker, og som i 3. bind af sin danmarkshistorie har udgivet en fornuftig gennemgang af en god historikers pligter, her indskærpe den ny regel, som man bør følge ved udarbejdelsen af en sandfærdig historie, nemlig at en ondsksfuld kritikers vidnesbyrd som historisk bevis er stærkere end hundrede panegyrikkere”.⁴³

Pointen var åbenlys. Holberg vurderede sandhedsværdien af kilderne ud fra, hvor negativt de beskrev Christina, hvorved hans syn på den svenske dronning baserede sig på kilder, der formede sig som karaktermord. Her foretrak Arckenholtz de mange positive skildringer frem for nogle få hadske og partiske kilder.⁴⁴ Han var imidlertid ikke færdig. Ved en granskning af Holbergs kildegrundlag var det påfaldende, at Holberg brystede sig af kun at have anvendt troværdige kilder, skønt der her var tale om et fåtal af tekster, hvis troværdighed var diskuterbar. Førnævnte Chanut gjorde Arckenholtz f.eks. flere indvendinger mod. Pufendorf var Holberg kun enig i, hvis det passede ind i hans overordnede syn på Christina. Stillede man Holbergs sparsomme og til tider tvivlsomme kildemateriale op imod Arckenholtz', der bestod af godt og vel 800 trykte og 900 utrykte skrifter, herskede der ingen tvivl om, hvem der var mest troværdig.⁴⁵ Man aner endnu engang uoverensstemmelsen mellem antikvaren på den ene side og moralfilosoffen og den pragmatisk historiker på den anden. Det samme gør sig gældende, når Arckenholtz replicerede på Holbergs syn på Arckenholtz' pedanteri. En historisk fejl var altid en fejl, og Arckenholtz anså sig selv som fuldt berettiget til at påpege dem, når de omhandlede Christina.⁴⁶ Også diskussionen om forholdet mellem Ulfeldt og Christina kastede Arckenholtz sig ufortrødent ud i og gentog stædigt sine påstande.

Noget mere vaklende var Arckenholtz' argument for at have udeladt Oxenstiernas tre ord lange udbrud: “Elle est folle! [Hun er gal!].” I stedet for at forklare, hvorfor han udelod ordene, belærte han Holberg om de mangesidede betydninger af sætningen, og kastede sig samtidig ud i nogle betragtninger om Oxenstiernas generelle sindstilstand.⁴⁷

⁴³ “Qu’il est beau d’entendre de la bouche d’un Auteur, qui a donné des livres d’histoire lui même au Public, & qui au 3. Tome de celle de Dannemarc a publié un avis sensé des devoirs d’un bon historien, inculquer ici une nouvelle regle à suivre dans la composition d’une histoire veridique, savoir, que le temoignage d’un Censeur malicieux l’emportera, quant aux preuves, sur une centaine de Pangyristes.” *Ibid.*, s. 9.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 9-10.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 14-15, 19-21.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 30.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 25-26.

Hvad der overraskede Arckenholtz mest ved sin modstanders brev, var Holbergs trang til at stille sig uforstående over for Arckenholtz' indædte forsvar af Christina mod de forfattere, der enten anså hende som en ateist eller irreligiøs. Beviserne for Christinas irreligiøsitet eksisterede ganske enkelt ikke i kildematerialet, og Arckenholtz var ikke blevet klo- gere af at granske Holbergs skrifter. Man skulle derfor have høje tanker om sig selv, hvis man vovede at fremsætte sådanne påstande, der ikke havde hold i virkeligheden.⁴⁸

Holbergs påståede upartiskhed over for svenskerne gav Arckenholtz heller ikke meget for. Han kunne afsløre, at flere svenskere som f.eks. historikeren Anders Anton von Stiernman harmedes over Holbergs behandling af svenske forhold. Arckenholtz kunne ligeledes berette om danskere, der havde gjort indvendinger mod indholdet af *Dannemark Riges Historie*. I 1747 opholdt han sig på en gennemrejse et stykke tid i København. Et møde med Holberg var ikke muligt, da han var uden- bys. Til gengæld havde han mødt Holbergs kollega Hans Gram. Han kunne fortælle Arckenholtz, at han havde rådet Holberg til at sætte udgivelsen af *Dannemarks Riges Historie* i bero, da den indeholdt flere historiske usandfærdigheder.⁴⁹ Hvorvidt Gram specifikt havde tænkt på beskrivelsen af Christina, står hen i det uvisse. Fra andre kilder ved vi, at Gram påpegede, at *Dannemarks Riges Historie* til tider bar præg af at være venstrehåndsarbejde, men han var samtidig ikke blind for værket mange kvaliteter.⁵⁰ Henvisningen til Grams vurdering skal ses som et forsøg fra Arckenholtz på at kritisere Holberg gennem andres udsagn, og Gram var jo højt respekteret og død, så han kunne ikke reagere på Arckenholtz' påstand.

Med hensyn til Stiernmans syn på Holberg nævnte Arckenholtz i en fodnote, at Stiernman havde fået udgivet to biografiske værker om henholdsvis Erik 14. og Karl 9. Sporadiske bemærkninger om Holberg findes i biografien om Erik 14., men der er udelukkende tale om mindre bemærkninger og rettelser.⁵¹ Efter Holbergs død beskæftigede Stiernman sig en enkelt gang mere indgående med Holberg i tidsskriftet *Den*

⁴⁸ Ibid., s. 26-30.

⁴⁹ Ibid., s. 17.

⁵⁰ For en udførlig analyse af Grams syn på Holbergs historiske kvaliteter og fejl se: Olden-Jørgensen: *Ludvig Holberg som pragmatisk historiker – et historiografisk-kritisk essay*, [under udgivelse].

⁵¹ Eric Jöhransson Tegel & Anders Anton von Stiernman: *Konung Eric's den XIV: des Historia, Som förtäljer deß merckwerdiga Handlingar, men i synnerhet de emot Sweriges då warande Fiender förda Krig*, Stockholm 1751, s. 100, 113.

Swenska Mercurius. Skriftet indeholder nogle kritiske bemærkninger vedrørende Holbergs skildring af Karl 10. Gustav, som Holberg påstod skulle have fået sit banesår under belejringen af Frederikshald. Det konstateredes endvidere, at Holberg gang på gang afholdt sig fra at fortælle sandheden, når han skildrede svenske forhold. En sådan praksis blev ikke bedre af, at han herved gik imod sit eget historiker-ideal om at dokumentere det gode med det onde.⁵² Arckenholtz og Stiernman var langt fra de eneste svenske 1700-talshistorikere, der gjorde indvendinger mod Holberg, og selvom tonen var mere afdæmpet end hos Arckenholtz, finder vi flere svenske historikere, der påpegede Holbergs fejl og her især i hans *Dannemarks Riges Historie*.

Sveriges Holberg historikeren Olof von Dalin nærede en stor forkærlighed for *Dannemarks Riges Historie* og anvendte den hyppigt i sine egne skrifter,⁵³ men han var ikke blind for værkets fejl.⁵⁴ Historikeren Sven Lagerbring skulle efter sigende ikke have haft meget til overs for Holbergs historiske forfatterskab.⁵⁵ I de skrifter, hvor Lagerbring tog Holberg op til behandling, var tonen imidlertid mild. Lagerbrings indvendinger mod Holberg berørte større eller mindre faktuelle fejl i beskrivelsen af svenske forhold, men trods fejlene udtrykte han stor veneration for *Dannemarks Riges Historie*.⁵⁶ En nøgtern kritik af enkelte forhold i *Dannemarks Riges Historie* finder vi hos historikeren Olof Celsius den yngre.⁵⁷ Mere ubarmhjertig var historikeren Anders af Botin, der i skriftet *Anmärkningur vid Herr Hof-Cancellerens och Riddarens Olof v. Dalins Svea Rikes Historia* (1771) afslutningsvis indføjede et mindre bilag, der udelukkende berørte *Dannemarks Riges Historie*. Endnu engang gik kritikken på faktuelle fejl hos Holberg, men ved første øjekast var Botin ganske

⁵² Anders Anton von Stiernman: Min Herre! *Den Swenska Mercurius*, 2, 1756-57, s. 446-452. Med hensyn til Holbergs historie om Karl 10. Gustavs banesår se: Holberg, 3, 1732-35, s. 420-421.

⁵³ Dette ses af historikeren Nils Erikssons optælling af sekundær litteratur i Dalins værk. Her finder han omtrent 88 forekomster stammende fra Holbergs værk, hvilket gør det til det næstmest anvendte skrift i *Svea Rikes Historia*, jf. Nils Eriksson: *Dalin-Botin-Lagerbring. Historieforskning och historieskrivning i Sverige 1747-1787*, Göteborg 1973, s. 112.

⁵⁴ Se f.eks.: Olof von Dalin: *Svea Rikes Historia ifrån dess Begynnelse til våra Tider*, 3, Stockholm 1747-62, s. 632 note s.

⁵⁵ Eriksson 1973, s. 131.

⁵⁶ Sven Lagerbring: *Kongl. Rådets, General Gouverneurens och Fält-Marskalkens, Gref Rutger von Aschebergs Lefwærne, Efter Trowärdiga och tilförläteliga Handlingar*, Lund 1751, s. 195, 249; Sven Lagerbring: *Samling Af Åtskilliga Handlingar och Påminnelser, Som Förmodeligen kunna gifwa Lius i Swänksa Historien*, 1, Lund 1749-58, s. 101-108.

⁵⁷ Olof Celsius den yngre: *Konung Gustaf Den Förstas Historia*, Stockholm 1746-53, 2, s. 122.

overbærende over for Holberg. Han skulle ikke klandres for at have misforstået specifikke historiske hændelser, når sådanne misforståelser skyldtes, at han ikke havde haft adgang til et fyldestgørende kildemateriale. Herefter sluttede Botins overbærenhed. I en mere overordnede vurdering af Holbergs evner som historiker tilsluttede Botin sig til den schweiziske historiker Paul Henri Mallets negative karakteristik af Holberg i *Histoire de Dannemarc*.⁵⁸ Med hensyn til den historiske kvalitet af *Dannemarks Riges Histories* øvrige beskrivelser af svenske forhold, var Botin heller ikke positiv:

“Om jag på detta sättet skulle upräkna och granska alla de fel och misstag, hvarmed HOLBERGS Danska Historia, hvad de Svenska sakerna angår, är likasom öfverströdd, blefve det et arbete af äfve[n] så stor vidlöftighet, som föregående Anmärkningar emot [Dalins] Svea Rikes Historia; men detta prof kan vara tilräckeligt at rättfärdiga mitt omdöme”.⁵⁹

Her skal det nævnes, at Botins betragtninger om Dalins *Svea Rikes Historia* sneg sig op på 207 sider.

At der blandt 1700-tallets svenske historikere herskede en generel misfornøjelse med unøjagtigheder i Holbergs skildring af svenske forhold, findes der som vist flere eksempler på. Trangen til at modsige Holberg giver samtidig en indikation af hans popularitet i Sverige, hvor enhver historiker med respekt for sig selv i det mindste havde læst Holbergs *Dannemarks Riges Historie*, og det var vanskeligt at ignorere Holbergs forfatterskab, hvis ens hensigt var at beskrive dansk-svenske forhold.

Med hensyn til *Heltindehistoriers* Christina-biografi kan man ifølge Ehrencron-Müller også spore misfornøjelse med portrættet blandt andre svenskere end Arckenholtz. Her var der dog ikke tale om en udtalt utilfredshed, men snarere en censur, idet man i den svenske oversættelse af *Heltindehistorier* udelod biografien.⁶⁰ Dette forklarer selvfølgelig ikke, hvorfor den svenske oversætter ligeledes valgte at udelade biografierne om Elisabeth I., Johanne Gray og Jeanne d’Arc,⁶¹ og selvom Ehrencron-Müllers påstand er plausibel, kan der kun være tale om en hypotese. At oversætteren havde svært ved at tilslutte sig alt, hvad Holberg skrev

⁵⁸ Paul-Henri Mallet: *Histoire de Dannemarc*, 1, 1758-77, s. 2v-3r; Anders Botin: *Anmärkingar vid Herr Hof-Cancellerens och Riddarens Olof v. Dalins Svea Rikes Historia*, Stockholm 1771, s. 210-216.

⁵⁹ Botin 1771, s. 216.

⁶⁰ Ehrencron-Müller 10, 1924-35, s. 491.

⁶¹ Det skal desuden tilføjes, at oversætteren også sløjfede Holbergs parallelbiografiske struktur og metode, hvorved det kun var biografierne der stod tilbage.

om svenske forhold ses imidlertid i andre af biografierne. I sit portræt af Margrethe 1. havde Holberg gjort en del ud af, at forsvare denne dronning mod anklager om hendes slette behandling af svenskerne i Kalmar-Unionen:

“Det er ikke mueligt, at hun haver *tracteret* den Svenske *Nation* med saadan Foragt. Saadant strider ogsaa vel mod hendes *Naturel*, som den idelige Forsigtighed, hun brugte i at *conservere* Rigernes Eenighed. Det er troeligere, at, som det stod de Svenske ideligen for Hovedet, at de ligesom med Magt vare tvungne til den *Calmariske* Forening, saa have de altiid søgt Leylighed at dadle hendes Opførsel, ja tillagt hende mange Ting, som hun aldrig haver gjort.”⁶²

Her var det magtpåliggende for den svenske oversætter at minde læseren om, at der udelukkende var tale om Holbergs egen holdning, hvorved oversætteren indsatte et afsnit i teksten og tilføjede overskriften: “Baron Hollbergs Anmärkning häröfwer”.⁶³ Holberg tilbageviste ligeledes en påstand om, at dronningen forsøgte at svække svenskerne ved at indsætte danskere og nordmænd i svenske embeder, og han mindede om, at hendes to yndlinge Algud Magnusen og Abraham Brodersen var svenskere, der begge var blevet tildelt store forleneringer i Danmark. Margrethes hensigt var derfor ikke at underminere svenske autoriteter, men snarere at forene tre nationer. Til dette måtte den svenske oversætter i en fodnote påpege, at Algud Magnusen var at betragte som en landsforræder i Sverige, da han, som Holberg også havde nævnt, var den første svensker, der underkastede sig Margrethe 1. Hendes gunst over for ham kunne ikke overføres til den svenske nation, da han i virkeligheden belønnedes for at forøge Margrethes 1.s magt.⁶⁴ Også i beskrivelsen af Kong Albrechts forandring af det svenske rigsvåben tilføjede oversætteren i en note, at Holberg opførte sig: “mycket Dansk. Det wore öfwerflödigt at här bewisa hans orimliga infall”.⁶⁵ Også i biografien om Eleonora Christina, hvor Holberg berørte svenskernes overtagelse af Jørgen Seefeldts bibliotek, protesterede oversætteren mod de påståede svenske bagtanker ved konfiskeringen af biblioteket.⁶⁶

Arckenholtz kunne også selv fremføre nogle eksempler på Holbergs subjektivitet i *Dannemarks Riges Historie*. Dette sås bl.a. i beskrivelsen af

⁶² Holberg, 1, 1745, s. 53.

⁶³ Ludvig Holberg: *Samling Af Namnkunniga Damers Lefwernes-Beskrifningar*, 1, Stockholm 1780-84, s. 24.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 25.

⁶⁵ *Ibid.*, s. 6.

⁶⁶ Holberg 1780-84, 3, s. 96.

Torstenson-krigen (1643-45), retfærdiggørelsen af en hemmelig alliance mellem Danmark-Norge og Spanien mod Sverige og Nederlandene og den lidet flatterende beskrivelse af den svenske kansler Axel Oxenstierna.⁶⁷ Det mest slående eksempel var imidlertid Holbergs sammenligning af Christian 4. og Gustav 2. Adolfs karakteregenskaber og bedrifter. Arckenholtz vedgik, at Christian 4. havde været en glimrende konge i fredstid, men han kunne ikke forlige sig med billedet af Gustav 2. Adolf som den ødelæggende krigerkonge:

“Det er u-vist, om *Gustavus* rev flere Stæder ned, end *Christianus* bygde Stæder op. Med et Ord: *Gustavus* syntes at have *Alexandri Exempel* for Øjene, og *Christianus* 4. *Alexandri* tillige med *Augusti*; Thi den Svenske Konges *Passion* var at udviide sit Riges Grændser; Den Danske Konges at heele sit Riges indvortes Saar, saa at, hvis Sverrig kand viise den største *General* paa de Tider, saa kand Dannemark viise den største Konge”.⁶⁸

Arckenholtz så dette som et klart bevis på Holbergs partiskhed, især fordi man ikke skulle have meget kendskab til svensk historie for at vide, hvor store infrastrukturelle forbedringer Gustav 2. Adolf havde præsteret.⁶⁹

Arckenholtz synes ikke at have været den eneste, der fremførte sammenligningen af de to konger som bevis for Holberg partiskhed. I hvert fald indikerede Holberg selv i *Epistel* 222, at han var bekendt med visse svenskere, som opfattede denne sammenligning som det mest stødende i hans skrifter. Det fik ham imidlertid ikke til at ændre sit syn på de to konger, og sammenligningen stod ved magt.⁷⁰

Hvorledes Holberg reagerede på *Reponse*, kan der kun gisnes om, og der eksisterer intet bevis for, at Holberg, som døde året efter, nåede at læse Arckenholtz' svar. Arckenholtz derimod synes aldrig at have fået lagt striden fuldstændig bag sig, og han erindrede den på både godt og ondt i sine senere skrifter. I det førnævnte fjerde og sidste bind af *Memoires* berørte han endnu engang debatten. Nu var der en vis stolthed i, at to så berømte oplysningstænkere som Holberg og den fransk encyklopædist Jean le Rond d'Alembert havde opponeret imod ham:

“Hvis det er et tegn på kvalitet, at oplyste personer kritiserer et trykt værk, så må mit værk, som jeg har udgivet under titlen *Mémoires concernant CHRISTINE Reine de Suède*, høre til den type. Navnene på den

⁶⁷ Arckenholtz 1753, s. 17-18.

⁶⁸ Holberg, 2, 1732-35, s. 920.

⁶⁹ Arckenholtz 1753, s. 18.

⁷⁰ Holberg, 3, 1748-54, s. 180-182.

afdøde Hr. baron Holberg og Hr. d'Alembert er velkendte nok i den litterære verden til at have fået folk til at læse de bemærkninger, de har gjort om mit værk.”⁷¹

Udmeldingen betød ikke, at Arckenholtz modificerede synet på sine to største modstandere. Han var stadig urokkelig i sin kritik af de to forfattere, hvilket afspejledes i, at han kun genoptrykte sine egne breve til Holberg og d'Alembert.

Posthumt fik Arckenholtz i 1778 udgivet en kort opsummering af de forskellige indlæg mod hans portræt af Christina. Bemærkelsesværdigt er et resumé af en længerevarende debat Arckenholtz førte med en eller flere anonyme forfattere i franskmænden Pierre Rousseaus *Journal Encyclopédique*. I 1756 havde Arckenholtz kommenteret en artikel i tidsskriftet omhandlende finnernes og lappernes oprindelse. Ifølge Arckenholtz selv havde han med sit indlæg forsøgt at: “leda honom [artiklens forfatter] på rätta vägen genom så goda och tillförlåteliga bewis, som möjeligen kunde framtes utur så åldriga och mörcka tider”.⁷² Til Arckenholtz' store irritation svarede selvsamme forfatter med stor foragt, hvorved han blev rodet ind i endnu en disput, som mange nok vil mene, ikke havde det fjerneste med hans disput med Holberg at gøre. Imidlertid antog Arckenholtz, at skriftet kunne være kommet i den franske forfatters besiddelse via en af Holbergs forbundsfæller: “Han tilstår sielf att den omtwistade Skriften wore honom tilskickad ifrån Köpenhamn. Tör hända att någon wän af framl. *Baron Hollberg* welat dermed rädda hans hugkomst för swaret jag gaf honom på hans Bref angående Dronning Kirstin [Christina]”.⁷³

De danske reaktioner

Man kan trække lidt på smilebåndet over Arckenholtz' lettere konspiratoriske ideer. Det til trods var der ingen slinger i valsen fra dansk-norsk

⁷¹ “Si la Critique que des Personnes éclairées font d'un Ouvrage imprimé, est une marque de son mérite, il faut que le mien, que j'ai publié sous le titre de *Mémoires concernant CHRISTINE Reine de Suède*, en ait en son genre. Les noms de feu Mr. le Baron de Holberg & de Mr. d'Alembert sont assez connus dans la République des Lettres, pour avoir excité le Public à lire les Remarques qu'ils ont faites sur mon Ouvrage.” Arckenholtz, 4, 1751-60a, s. V.

⁷² Johann Arckenholtz: Sluttet af berättelsen om de Stridskrifter som utkommit angående afl. Herr Hof-Rådets Joh. Arckenholtz Memoires de Christine. *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo*, 4, 28.2.1778, s. 28.

⁷³ Ibid., s. 28 note o.

side, når det kom til at støtte Holberg, om end først efter hans brev til Arckenholtz kom i trykken. I 1751-udgaven af *Kjøbenhavnske Nye Tidender om Lærde og Curieuse Sager* anmeldtes første bind af *Memoires*. Anmelderen havde intet at indvende imod skriftet. I stedet rostes den finsksvenske forfatter for sin imponerende og udførlige empiri-indsamling og ikke nok med det:

“Siden Forfatteren [Arckenholtz], som sagt er, har ikke villet skrive nogen Roman i Steden for en Historie, saa har han ikke heller agtet at forfatte nogen *Panegyrique*, eller at lade Hoved-Sagen være hans Heltindes Roes og Berømmelse; Thi, omendskiønt han tillegger denne Dronning store Egenskaber den velfortiente Berømmelse, saa fortier han dog ikke hendes Feyl. Hans eeneste Hensigt har været, at opdage Sandheden, og at legge den overalt uforfalsket og upartisk frem for all Verdens Øyen”.⁷⁴

Alt i alt havde anmelderen kun lovord til overs for Arckenholtz’ biografi, og det var først efter, Holbergs indvendinger mod skriftet var udkommet, at synet på *Memoires* ændredes. I anmeldelsen af Holbergs brev fra det efterfølgende år lød vurderingen derfor således:

“Man havde tænkt, at finde derudi lige saa tilforladelige som udførlige Efterretninger om denne navnkundige Dronning; men ved nøyere Betragtning har det viist sig, at Forfatteren, i Steden for upartiske Efterretninger har meddeelt Verden en stor og vidtløftig Samling af *Extracter* af alle de *Panegyriquer*, som Poeter og vel lønnede Oratores og deslige Skribenter hende til Ære have forfattet. Og da Forfatteren har havt det Forsæt at forgylde alle sin *Heroïnes* Bedrifter, saa har han ikke kundet andet, end være ilde tilfreds med de Skribenter, som (skiønt langt fra at laste hvad som har fortient Admiration og Berømmelse) have afmalet eet og andet høybemeldte store Dronning angaaende med sine naturlige Farver, og det efter de tilforladeligste Efterretninger”.⁷⁵

Anmelderen af Holbergs skrift tilsluttede sig altså fuldt ud *Lettre sur les memoires concernant la reine Christine*, og det samme var tilfældet med Frederik Christian Schønau, der i sin danske oversættelse af Holbergs brev til Arckenholtz indledte oversættelsen med en kort gennemgang af striden. Schønau stod last og brast med sin landsmand og tegnede et billede af den velovervejede og anstændige Holberg, der af nødvendighed måtte forsvare sig mod sin modstanders ubegrundede angreb:

⁷⁴ *Kjøbenhavnske Nye Tidender om Lærde og Curieuse Sager*, 24, 17.6.1751, s. 191.

⁷⁵ *Kjøbenhavnske Nye Tidender om Lærde og Curieuse Sager*, 44, 2.11.1752, s. 352

“Hr. Baron Holberg fandt det for nødvendigt, at velte fra sig de ugrundede Beskyldninger, som Hr. Arckenholtz i dette sit Skrift havde gjort imod ham, og derfor udgav nærværende Brev paa Fransk, hvori han med en ret Philosophisk og anstændig Koldsindighed besvarer sin Modstander, og legger alle imod ham giorte Beskyldninger med Fynd og Eftertryk fra sig, og for det Øvrige gjør Rede for alt, hvad han i sine Skrifter om oftbemeldte Dronning haver anført, hvoraf da sees, at de imod ham giorte Beskyldninger reise sig enten af en utidig Nidkierhed for denne Dronnings hykelske Ros at udbrede, Lyst til Strid, eller en slags Bitterhed imod vor navnkundige Danske Skribent, som han lader at være ilde tilfreds med, fordi han haver i agttaget en retscaffen Historie-Skrivers Hoved-Pligt, som saa meget recommenderes af STRUV. [Burchard Gotthelf Struve] In Notit. rei Literar. MORHOF. [Daniel Georg Morhof] in Polyhistor. Simonetti [Christian Ernst Simonetti] im Character eines Historienschreibers og GRAMM. [Hans Gram] in Præfat. ad MOLLERI [Johannes Moller] Cimbr. Literat. kort sagt: Alle Hr. Arckenholtz Invendinger imod Baron Holberg løbe mestendeels ud paa Spilfægterier [hykleriske udtalelser] og Haarkløverier [pedanterier].”⁷⁶

Om end Schønau henvisninger til andre historikeres syn på Holberg var hans egen tilføjelse, så ligger hans opfattelse tæt op af den ureflekterede anmeldelse fra *Kjøbenhavnske Nye Tidender om Lærde og Curieuse Sager*. Anmelderen mente f.eks. også, at Holberg havde affærdiget sin modstanders anklager med koldsindighed, og de fremførte beskyldninger mod Holberg ansås ligeledes som intet andet end håarkløveri.⁷⁷ Den danske furor omkring Arckenholtz’ *Memoires* var altså foranlediget af Holbergs modsvar, og det er sandsynligt, at Arckenholtz’ fodnoter om Holberg ville have gået upåagtet hen, hvis Holberg havde valgt at ignorere dem.

Forsvaret for Holberg fortsatte også efter hans død. I den dansk-tyske kapelmester Johann Adolph Scheibes biografi over Holberg blev Arckenholtz anset som ophavsmanden til fejden. Han blev bebrejdet at have fokuseret på nogle af Holbergs betragtninger, som var uden større betydning, og endvidere at have misforstået Holbergs ord. Derudover gentog Scheibe kritikken vedrørende Arckenholtz’ subjektive brug af Chanut. Sammenlignede man, hvad Holberg havde skrevet om Chri-

⁷⁶ Ludvig Holberg: *Sendebrev, Som indeholder nogle Anmærkninger over de nylig i Trykken udgangne Historiske Mærkværdigheder, angaaende Dronning Christina af Sverrig*, 1753, s. 2v-3r.

⁷⁷ Schønau forsøgte ikke at skjule dette, da han netop henviste til anmeldelsen som et sted, hvor man kunne finde en mere udførlig beskrivelse. Holberg 1753, s. 3r; *Kjøbenhavnske Nye Tidender om Lærde og Curieuse Sager*, 44, 2.11.1752, s. 352.

stina med hans svar på Arckenholtz' kritiske noter, indså man hurtigt, at Arckenholtz' angreb beroede på en alt for stor iver for at forsvare sin svenske heltinde.⁷⁸

De svenske reaktioner

Det er mere sparsomt med svenske reaktioner på striden. Arckenholtz' nære ven Carl Gustaf Warmholtz udtalte om Holbergs brev, at det ikke var et af hans bedste skrifter, og at brevets kritik mere havde til formål at fremme Holbergs omdømme end at fortælle sandheden.⁷⁹ Den ifølge Arckenholtz store skare af svenskere, som var kritiske over for Holbergs skildringer af svenske forhold, forholdt sig tavs.

En svensker kastede sig dog engageret ind i debatten. Dette var den svenske publicist Carl Christoffer Gjørwell, en fælles bekendt af Warmholtz og Arckenholtz. Gjørwells indlæg hører til de mest afbalancerede og nuancerede. Årsagen hertil var nok, at han som en af de eneste personer, der valgte at give sit besyv med i striden, faktisk havde læst både Holbergs portrætter af Christina og Arckenholtz' *Memoires*. Allerede i Gjørwells debut, *Bref om Blandade Ämnen* (1754), beskæftigede han sig – i forbindelse med en karakterskildring af den afdøde Holberg – med Arckenholtz-fejden. Tonen i karakterskildringen var skinger, og Gjørwell lagde ikke skjul på sin foragt for flere af Holbergs skrifter. Med hensyn til Holbergs historiske værker påpegede Gjørwell en tendens til at skildre dansk-svenske forhold til fordel for danskerne. Christina-biografien vurderedes som lidt af et sjuskearbejde fyldt med faktuelle fejl og usandfærdigheder, hvilket han fandt rigeligt med beviser på i *Memoires*. Alligevel var Gjørwell tilbøjelig til at tilslutte sig meget af Holbergs karakteristik af Christina, og han var heller ikke blind for de åbenlyse svagheder, som Arckenholtz' værk led under.⁸⁰ Implicit kritiserede han også Arckenholtz' skrift for at være for rosenrødt ved at gengive Holbergs beskrivelse af Arckenholtz' værk som et forsvarsskrift eller *Panegyricus* snarere end et historisk værk.⁸¹

⁷⁸ Johan Adolph Scheibe: *Nachricht von dem Leben und den Schriften Ludwigs, Freyherrns von Holberg. Ludvig Holberg: Peter Paars, ein komisches Heldengedicht. Neue, vermehrte und verbesserte Uebersetzung*, 1764, s. LXXXI.

⁷⁹ Carl Gustav Warmholtz: *Bibliotheca Historica Sveo-Gothica; Eller Förteckning Uppå så väl trykte, som handskrifne Böcker, Tractater och Skrifter, hvilka handla om Svenska Historien, Eller därutinnan kunna gifva Ljus; Med Critiska och Historiska Anmärkningar*, 8, 1782-1817, s. 213.

⁸⁰ Carl Christoffer Gjørwell: *Bref om Blandade Ämnen* 1754, s. 45-46.

⁸¹ Gjørwell 1754, s. 46.

Det efterfølgende år forsøgte Gjørwell sig med en nøgtern vurdering af Arckenholtz' *Memoires*. Han roste Arckenholtz for den imponerende stofindsamling, og han afviste d'Alemberts kritiske røster. Imidlertid måtte han til sin ærgrelse indrømme, at Holberg havde slået hovedet på sømmet i sin vurdering af Arckenholtz' forfatteregenskaber:

“Men huru onödigt jag wil, så måste jag dock bifalla til en del Baron Holbergs omdöme, at Hr. A. [Arckenholtz] är mera sin Hjeltinnas Advocat och Panegyricus än Historieskrifware, fast än han är detta senare med alt besked. Han har intet med nog tydelighet tilståt för hela värden hennes fel och swagheter, hvilka dock blifwit med en Christina odödeliga, utan fast beständigt wist henne på den goda sidan”.⁸²

Tredje bind af Arckenholtz' Christina-biografi udkom i 1759 og blev samme år anmeldt i november-udgaven af Gjørwells tidsskrift *Den Swenska Mercurius*. Vi får ikke at vide, hvem anmelderen var, men efter alt at dømme var det Gjørwell selv. Endnu engang rostes Arckenholtz for den imponerende mængde empiri, og for størstedelens vedkommende bifaldt anmelderen skildringen af den svenske dronning. Det til trods savnede anmelderen en mere nøgtern opfattelse af den svenske dronning, der hverken var ligeså lovprisende som Arckenholtz' levnedsbekrivelse eller ligeså fordømmende som Holbergs og d'Alemberts. Potentialt for en sådan skildring var stor netop pga. *Memoires* enestående samling af empiri.⁸³

I 1760 satte Gjørwell sig for at oversætte Arckenholtz' værk, og på samme tid blussede en hidsig debat mellem Gjørwell og Arckenholtz op vedrørende deres syn på dronning Christina. Kort fortalt udløstes striden mellem de to forfattere af, at Gjørwell følte sig snigløbet af Arckenholtz. Tilbage i 1755 publicerede Gjørwell i *Stockholms Historiska Bibliotek* en lille biografi og karakteristik af Christina, og denne tog Arckenholtz op til behandling i fjerde bind af *Memoires*. Vurderingen af biografien var langt fra positiv og tonen korreksende. Centralt for kritikken var Gjørwells vurdering af Christinas religiøse overbevisning. Ligesom Holberg havde Gjørwell gjort sig nogle overvejelser i forhold til Christinas religiøsitet. Gjørwell var langt fra så kritisk i sin vurdering som Holberg, og han afstod fra at foretage en endegyldig konklusion om hendes religiøse standpunkt. Hendes ustadige natur syntes for Gjørwell at indikere, at hun vekslede mellem en kristen og naturalistisk overbevisning. Arckenholtz tolkede dette som, at Gjørwell mente, at Christina

⁸² Carl Christoffer Gjørwell: *Stockholms Historiska Bibliotek*, 1, 1755, s. 26-27.

⁸³ *Den Swenska Mercurius*, 5:2, November 1759, s. 170.

udelukkende styredes af naturalistiske tanker, og parallellen til Holberg men også d'Alembert lå lige for.⁸⁴

At Gjørwell ikke brød sig om, hvad Arckenholtz skrev om ham, ses i den lunke anmeldelse af Christina-biografiens fjerde bind i Gjørwells *Den Svenska Mercurius*. Tidsskriftet var det første svenske tidsskrift, der havde rost Arckenholtz' biografi, og gang på gang var Gjørwell kommet ham til undsætning, når han blev udsat for kritik af d'Alembert eller den franske journalist Pierre Rousseau. Indirekte mindede Gjørwell derfor Arckenholtz om, at han gennem hele Christina-polemikken havde taget Arckenholtz' parti, og han fandt det uforståeligt, at han nu skulle udsættes for en så hård kritik. Holberg blev ikke nævnt i denne sammenhæng, hvilket kan skyldes, at Gjørwell førhen havde tilsluttet sig anklagen om den panegyriske intention med *Memoires*. På trods af Arckenholtz' hårde ord kunne Gjørwell aldrig finde på at trække sin ros af sin svenske kollegas arbejde tilbage, men han måtte undrende påpege:

“at H.A. [Arckenholtz] på några ställen i sin Stridskrift förebrår mig, at hafwe betragnat och målat Drottning Christina lika med Baron Holberg och H. d'Alembert, och at jag raisonnerar lika så lösligen, som deßa Philosopher. Jag wet ej, hwad jag egenteligen skal swara til et sådant antingen tadel eller beröm; men det tiltror jag mig at kunna säga, med det uplysta Almännas bifall, at så mycket det skulla hedra mig, at i arbetsamhet och noghet, undantagande då granskare skola beswaras eller då det angår Sweriges Statsförbindelser, likna en Arckenholtz, äfwen så smickerfult skulle det wara för mig, om jag kunde öfwertyga mig om möjeligheten, at i mit tänke- och skriftsätt winna en del af den styrka och öfwertygelse, som herrska i en d'Alemberts odödeliga arbeten, och något litet af det behag och de retelser, som finnas i alla en Holbergs Skrifter”.⁸⁵

I forhold til Gjørwells generelle syn på Holberg er det selvfølgelig værd at bemærke, hvor lidt Gjørwell vægtede Holbergs forfatteregenskaber i forhold til d'Alemberts. Uoverensstemmelserne mellem Arckenholtz og Gjørwell stilnede herefter af, men ikke før Warmholtz offentligt bad Gjørwell om at stoppe striden.⁸⁶ Da Arckenholtz posthumt i 1778 gav en kort gennemgang af de mange reaktioner på hans Christina-biografi,

⁸⁴ Gjørwell, 1, 1755, s. 25-36; Arckenholtz, 4, 1751-60a, s. 169-171.

⁸⁵ *Den Svenska Mercurius*, 6, august 1760, s. 105.

⁸⁶ Carl Snoilsky: *Minnesteckningar och andra uppsatser*, Stockholm 1904, s. 157-158.

erindrede han kontroversen med Gjørwell som en nødvendighed og stod ved sin kritik.⁸⁷

Udlandets reaktioner

Mens det var sparsomt med svenske tilkendegivelser, der fuldt ud tilsluttede sig Arckenholtz, kunne han i stedet mønstre udenlandske støtter. Foranlediget af Holbergs, d'Alemberts og Voltaires negative omtale af Arckenholtz fattede den franske historiker Jean Rousset de Missy pennen og forfattede et hårdt modangreb på kritikerne. Hans fokus var først og fremmest rettet mod Holberg, og Rousset de Missys vurdering af den danske forfatter kan regulært betegnes som et karaktermord.⁸⁸ Han syntes ikke at have haft noget nævneværdigt kendskab til Holbergs forfatterskab, og indlægget i debatten er da også blottet for enhver form for stillingtagen vedrørende de historiske uoverensstemmelser mellem Holbergs og Arckenholtz' skrifter.⁸⁹ Rousset de Missy beskæftigede sig i stedet med tonen i Holbergs brev, og hvad det var for en person, der kunne finde på at udtale sig så nedladende om sin modstander. Han var gennem en fælles bekendt af ham og Arckenholtz kommet i besiddelse af Holbergs brev og havde med stor iver set frem til at læse det. Han forargedes imidlertid så meget over indholdet, at han ligeså hurtigt, som han havde taget skriftet op, ønskede at kaste det fra sig igen. Til at begynde med forekom det ham uforståeligt, at en så højt estimeret forfatter som Holberg havde udfærdiget et så fornærmende stridsskrift.⁹⁰ I starten formodede Rousset de Missy, at de hårde ord var affødt af et fjendskab mellem de to forfattere. Han fandt dog hurtigt ud af, at dette ikke var tilfældet, og at Arckenholtz endda var en af Holbergs beundrere. Forklaringen skulle altså findes andetsteds, og her kunne den franske forfatter Laurent Angliviel de La Beaumelles karakteristik af Holbergs

⁸⁷ Arckenholtz, 4, 28.2.1778, s. 27.

⁸⁸ Skriftet publiceredes første gang den 28. juni 1753 i tidsskriftet *L'Épilogueur moderne*. Det har ikke været muligt at opstøve originalen. Derfor anvendes den kopi, som Arckenholtz indsatte i fjerde bind af *Memoires*. [Jean Rousset de Missy]: Lettre au Comte de Fl.** à Mr. Arckenholtz, Auteur des Mémoires pour servir à l'Histoire de CHRISTINE, Reine du Suède. Johann Arckenholtz: *Memoires Concernant Christine Reine de Suede*, 4, 1751-60a, s. 457-459

⁸⁹ Hans karakteristik af d'Alembert og Voltaire var ligeledes negativ. Malerisk lignedes Voltaire med en snerrende køter, der angreb enhver forbipasserende. D'Alembert karakteriseredes som en mand udrustet med store metafysiske argumenter, men som hverken ham selv eller andre kunne høre, jf. [Rousset de Missy], 4, 1751-60a, s. 459.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 458.

evner som komedieforfatter bidrage med vigtige oplysninger. La Beaumelles og Holbergs forhold til hinanden kan bedst betegnes som det, Rousset de Missy havde forventet at finde mellem Holberg og Arckenholtz: køligt og konfliktfyldt.⁹¹ Dette tog han dog ikke hensyn til, når La Beaumelles karakteristik blev anvendt til at gøre sig klog på Holbergs kritik, og man aner en tydelig intention ved brugen af La Beaumelles karakteristik, når Rousset de Missy udelukkende fremhævede en af de mest negative tekstpassager. Holbergs komedier indeholdt alt for nede-drægtige vittigheder samt adskillige tekstpassager, der ville støde mange. Blandt alverdens karakterer beskæftigede han sig udelukkende med de laveste og mest trivielle, og sammenlignet med en maler besad han store egenskaber ved at skildre naturen men ingen indsigt i at skildre, hvad der var smukt.⁹²

Tog man La Beaumelles ord om Holberg for gode varer, var hans grove anklager mod Arckenholtz forståelige. Til trods for urimeligheden i Holbergs kritik måtte man alligevel anse hans brev som en stor cadeau til Arckenholtz' værk, da hans gemyt ikke muliggjorde nogen anden reaktion. Hvis man desuden tog Holbergs alder i betragtning, der uden tvivl svækkede danskerens generelle sindstilstand, og: "med henblik på hans tidligere berømmelse kan man i dag sige om ham, at nogle gange falder den gode Homer i søvn; og De burde have været tilfreds med at oplyse offentligheden om, at De har læst hans kritik, og at De tilgiver ham af et oprigtigt hjerte, fordi han ikke ved, hvad han selv siger."⁹³

Det bedste Arckenholtz kunne gøre var altså at udvise en ophøjet foragt for sine kritikere og ignorere deres hårde ord. Og i forhold til Holberg var det vigtigt at erindre, at hans kritik ikke opvejede den positive omtale, som *Memoires* nød blandt et større antal tyske intellektuelle:

"Således, min kære herre, vil jeg råde Dem til at have foragt til overs for de kritikere, som angriber Dem med raseri i stedet for med argumenter: Husk, at for én Holberg, der angriber deres *Memoires*, har *Journal des Sçavans*, *Bibliothèque Raisonnée*, *Sçavans de Leipzig*, [Johann

⁹¹ Studier vedrørende La Beaumelles syn på Holberg findes i: Peter Matthias Stolpe: *Dagspressen i Danmark, dens Vilkaar og Personer indtil Midten af det attende Aarhundrede*, 4, 1977, s. 245-248; Michel Olsen: En brik til den franske Holberg-reception, *Danske Studier*, 103, 2008, s. 174-186.

⁹² [Rousset de Missy], 4, 1751-60a, s. 458.

⁹³ "on peut, eu égard à sa réputation passée, dire aujourd'hui de lui, *aliquando bonus dormitat Homerus*: & vous auriez dû vous contenter d'avertir le Public, que vous aviez lu sa critique, & que vous la lui pardonniez de bon cœur, parce qu'il ne sait ce qu'il dit." *Ibid.*, s. 458.

Lorenz von] Mosheim, [Alexander Gottlieb] Baumgarten, [Christian] Wolff, [Johann Matthias] Gesner, bifaldet [værket] af grunde, der gør Dem ære”.⁹⁴

Med dette in mente kunne Arckenholtz roligt ignorere den skade, Holbergs brev forårsagede, navnlig fordi Holbergs brev havde en boomerangeffekt, der i sidste ende skadede afsenderen:

“Det er så hvad jeg tænker om følgerne af de tordenkiler, den danske kritiker har kastet mod dig. Det minder om de kunstige drager, man sender afsted fra et vindue for at sætte ild til et stort festfyrværkeri af raketter, fontæner etc., og som efter at have gjort sin virkning, undertiden vender tilbage til sit udgangspunkt og sårer den, der affyrede det”.⁹⁵

Mens Rousset de Missy fuldt ud tog Arckenholtz’ parti, var andre mere tilbøjelige til at tro Holberg. I *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* anmeldtes Holbergs brev. Anmelderen var bekendt med, at andre havde udtrykt deres utilfredshed med Arckenholtz’ *Memoires*, og Holberg var derfor en blandt mange kritiske røster. Herefter fulgte anmelderen op med en kort gennemgang af brevets mest centrale kritikpunkter. Indirekte tog han Holbergs parti ved at antage, at de fleste nok ville tilslutte sig Holbergs kritik.⁹⁶

Værd at bemærke ved Rousset de Missys indlæg er, at han ikke tog stilling til den historiske substans, og i stedet beskæftigede sig med den generelle tone i Holbergs brev. Han var ikke alene om en sådan tilgang. Langt de fleste europæiske tidsskrifter forholdt sig primært til den barske tone i debatten. I en anmeldelse af *Reponse i Nouvelle Bibliothèque Germanique* tilsluttede anmelderen sig ideen om, at Holberg i sit brev udviste

⁹⁴ “AINSI, mon cher Monsieur, je vous conseille d’avoir un souverain mépris pour des Critiques qui ne vous opposent que des brutalités, au-lieu de raisons: souvenez-vous que pour un Holberg qui attaque vos Mémoires, vous avez le *Journal des Sçavans*, la *Bibliothèque Raisonnée*, les *Sçavans de Leipzig*, les [Johann Lorenz von] Mosheim, les [Alexander Gottlieb] Baumgarten, les [Christian] Wolff, les [Johann Matthias] Gesner, qui les ont approuvés pour des raisons qui vous sont honneur.” Ibid., s. 459.

⁹⁵ “Voilà ce que je pense de effets du foudre que le Critique Danois a lancé contre vous. Il ressemble à ces Dragons d’artifice, qu’on fait partir d’une fenêtre pour aller mettre le feu à un Temple ou à un Palais rempli de fusées, de gerbes, &c. qui après avoir fait son effet, retourne quelquefois au point d’où il étoit parti, & blesse celui qui y avoit mis le feu.” Ibid., s. 459.

⁹⁶ *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 1, 1753, s. 550. Samme konklusion går for øvrigt igen hos Johann Christoph Strodtmanns *Des Neuen Gelehrten Europa*, der i en biografi om Holberg havde kopieret vurderingen fra *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*. *Das Neuen Gelehrten Europa*, 5, 1754, s. 229-230.

et dårligt humør.⁹⁷ Andre fandt hele debatten frugtesløs og decideret ubehagelig. I skriftet *Nachrichten Von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königl. Dänischen Reich und Ländern* præsenteredes en kort oversigt over striden. Den anonyme forfatter var imidlertid godt træt af fejden og afstod ikke fra at sige sin egen mening om disputten og desuden komme med en bemærkning om debattørernes franskkundskaber:

“Uns dünkt, der ganze Streit sey unwichtig und unnöthig, daher wir um desto mehr bedauern, daß so viel Heftigkeit und Anzüglichkeit in denselben eingemischet hat. Die Schreibart des angezeigten Briefs werden die Franzosen oder Kenner der französischen Sprache wohl nicht für recht französisch halten;”⁹⁸

Forfatteren sluttede endvidere af med et ønske om, at der hurtigst muligt blev lagt låg på striden: “Wir hoffen, daß wir nicht nöthig haben werden, die Nachricht von einem Streite fortzusetzen, von dem wir wünschen, daß er nie entstanden seyn möchte”.⁹⁹ En lignende betragtning finder vi i tidsskriftet *Journal Encyclopédique*, hvor den anonyme skribent havde fuld forståelse for, at Arckenholtz fornærmedes af sin modstanderes grove sprogbrug, men han var selv dobbeltmoralsk, når han ikke formåede at hæve sig over debatniveauet og i stedet valgte at give igen med samme mønt.¹⁰⁰

Konklusion

På baggrund af det her fremførte ses det, at Holbergs fejde med Arckenholtz beroede på, at deres syn på Christina var så forskelligartet, som det kunne være. Arckenholtz så hende som ufejlbarlig og dydig med et par ubetydelige skønhedspletter, mens Holberg skildrede hende som en af historiens lastværdigste dronninger. Uoverensstemmelserne blev ikke mindre af, at deres tilgang til god historikerpraksis ikke harmonerede. Som pragmatisk historiker og moralfilosof havde Holberg intet til overs for antikvarens kumulative og kritiske tilgang til historien. Arckenholtz derimod var ligeså kritisk over for Holbergs historiske videnskabelighed, som han anså som sløset og uværdig for en historiker.

⁹⁷ *Nouvelle Bibliothèque Germanique, ou Histoire Littéraire De l'Allemagne, de la Suisse, & des Pays du Nord*, 12:2, april, maj & juni 1753, s. 453.

⁹⁸ *Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königlich Dänischen Reichen un Ländern*, 1, 1754, s. 136-137.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 138.

¹⁰⁰ *Journal Encyclopédique*, 4, 15.5.1762, s. 65.

Fejdens to hovedpersoner bar samtidig lige stor skyld for optrapningen af konflikten. Kommentarerne til Holbergs Christina-portrætter i *Memoires* var i flere tilfælde fornærmende, hvilket må tilskrives Arckenholtz' kompromisløse forsvar af sin heltinde. Holberg havde altså god grund til at være fortørnet, men han overreagerede og gjorde kun situationen værre med sin uforsonlige tone, som Arckenholtz ikke følte sig for god til også at anvende i sit svar.

Samtidig havde de begge ret i deres kritik af hinanden. Holberg blev til tider partisk, når han skrev om svenske forhold, og denne partiskhed irriterede tydeligvis flere svenske lærde. Ved en gennemlæsning af *Memoires* er anklagen om Arckenholtz' panegyriske forsvar af Christina forståelig, og selv hans bekendte som f.eks. Gjørwell var opmærksom på denne tendens.

Da flere udenlandske skribenter valgte at give deres besyv med, skiftede debatten fokus. Man ignorerede stridens kerne og valgte i stedet at koncentrere sig om de stridende parters hårde ord. Dette skyldtes til dels, at det kun var Gjørwell og sandsynligvis også Warmholtz, som besad den fornødne indsigt til at vurdere kvaliteten af både Holbergs og Arckenholtz' skrifter og indvendinger imod hinanden. Andre som f.eks. Rousset de Missy og forfatterne til teksterne i *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* og *Journal Encyclopédique* afstod sig fra at tage stilling til den historiske substans i debatten og valgte i stedet at fokusere på debattens sprogbrug. Holberg og Arckenholtz var selv skyld i dette. Havde de dæmpet deres udfald mod hinanden, ville udlandets reaktioner formentlig have været anderledes. Spørgsmålet bliver så, om fejden havde fået den samme bevågenhed.

Trods visse skrifers åbenlyse afstandstagen til den hårde tone mellem de to stridshaner skal det tilføjes, at hidsige og grove udbrud mellem oplysningstidens forfattere ikke var noget særsyn. Med Hojer-debatten in mente er Holbergs uoverensstemmelser med Arckenholtz ikke det eneste – og heller ikke det mest bemærkelsesværdige – eksempel på, hvor ubarmhjertig Holberg kunne være, når han angreb sine modstandere. Om end Arckenholtz' debat med d'Alembert ikke var ligeså rig på fornærmelser som fejden med Holberg, var der ingenlunde tale om en venskabelig tone mellem de to forfattere.¹⁰¹

Også Holberg måtte lægge øre til hård og uforsonlig kritik fra andre end Arckenholtz. Rousset de Missys førnævnte uddrag fra La Beaumelles karakteristik af Holberg var f.eks. ikke de eneste passager, den franske

¹⁰¹ Jf. Arckenholtz, 4, 1751-60a, s. 460-482.

forfatter udfærdigede om Holberg. I La Beaumelles moralske skrift *La Spectatrice Danoise* finder vi den velkendte svada om Holberg, der pga. sin inspiration fra komedieforfatteren Plautus udstyredes med øgenavnet Plautiberg: “som skriver i alle genrer, uden at excellere i nogen af dem? [Om det er som] humanist, filosof, skønånd, teolog, epigrammatiker, retslærd, historiker, moralist beriger han sig ved plagiater”¹⁰² Dette er langt fra det eneste sted La Beaumelle hvæssede sin pen mod Holberg. Et nok for mange mindre kendt angreb finder vi i tidsskriftet *Bibliothèque Raisonnée des Ouvrages des Savans de l’Europe*, hvor en tydeligt forarget La Beaumelle gav sin mening til kende om Holbergs religiøse betragtninger i *Epistel 35*.¹⁰³ Udfaldene mod Holberg var heri af en så grov karakter, at Arckenholtz blegner til en ren polemisk amatør. En grov bemærkning i La Beaumelles *Mes Pensées* om Voltaires evner som poet resulterede desuden i et livslangt fjendskab med “den snerrende køter”,¹⁰⁴ som herefter gjorde adskillige forsøg på at gøre La Beaumelles liv så ubehageligt som muligt.¹⁰⁵ Voltaire kunne også mønstre fjendskaber med andre prominente 1700-talspersonligheder. Hans hadske disputer med den franske kritiker Élie Catherine Fréron, som Voltaire gav øgenavnet Frélon – dvs. hveps – i skuespillet *L’Écossaiseer*,¹⁰⁶ er kendt af mange. Det samme er hans udfald mod den franske oplysningstænkter Jean-Jacques Rousseau, som måtte lægge øre til adskillige fornærmelser fra Voltaire, der ikke kun begrænsede sine fornærmelser til det skrevne ord, men også til hvad man bedst kan betegne som decideret bagvaskelse. Rousseau holdt sig heller ikke tilbage, og hans disput med Voltaire var ikke hans eneste. Ganske imponerende formåede han at kaste sig ud i et væld af offentlige og hårde fejder med oplysningstidens største

¹⁰² “Que n’aurois-je pas pu dire de Pautiberg, qui écrit en tous les genres, & qui n’ex-celle en aucun? qui Humaniste, Philosophe, Bel-Esprit, Théologien, Epigrammiste, Juriconsulle, Historien, Moraliste, s’enrichit de ses plagiats” Laurent Angliviel de La Beaumelle: *La Spectatrice Danoise, Ou l’Aspasie Moderne, Ouvrage Hebdomadaire*, 2, 1749-50, s. 270.

¹⁰³ Laurent Angliviel de La Beaumelle: Lettre de Copenhague datée du 20 de Janvier 1749 à Monsieur le Baron de Holberg, en réponse à la XXXVme de ses Epitres, *Bibliothèque Raisonnée des Ouvrages des Savans de l’Europe*, 22:1, 1749, s. 152-170.

¹⁰⁴ Jf. note 89.

¹⁰⁵ Laurent Angliviel de La Beaumelle: *Mes Pensées*, Berlin 1752, s. 38; Geoffrey Adams: *The Huguenots and French Opinion, 1685-1787: The Enlightenment Debate on Toleration*, Waterloo Ontario 1991, s. 125-133.

¹⁰⁶ Michel Olsen: Til den europæiske Holberg-reception. *Danske Studier*, 104:9, 2009, s. 167.

personligheder såsom: Friedrich Melchior von Grimm, Denis Diderot, David Hume, Paul Henri Thiry d'Holbach og d'Alembert.¹⁰⁷

Så selvom Holbergs fejde med Arckenholtz bærer præg af en hård tone, som også blev kommenteret af deres samtidige, var debatområdet ikke så mildt, som nogle af kilderne ellers foranlediger os til at tro. Hårde debatter, grove udfald og akademiske fjendskaber var ikke et særsyn blandt oplysningstidens lærde, og her var Arckenholtz-fejden en af de mere milde af slagsen.

SUMMARY

KRISTOFFER SCHMIDT: *Ludvig Holberg and his feud with Johann Arckenholtz*

In 1751, the Swedish librarian Johann Arckenholtz published the first two volumes of his work *Memoires Concernant Christine Reine de Suede*. The work was mainly a panegyric defence of Queen Christina of Sweden who abdicated in 1654. Christina was a controversial figure in her own time and both contemporary and later authors criticised some of her more dubious actions. Being a fan of the Swedish queen, Arckenholtz defended his heroine vigorously and accused many of her critics of writing untruthful character assassinations.

One of these critics was the Danish historian and playwright Ludvig Holberg. Holberg objected to the criticism by writing a rebuttal where he not only rejected Arckenholtz' views but also accused him of being more of a panegyrist than an actual historian. This sparked a heated debate between the two authors, which would receive international attention. Despite the contemporary interest historical studies about the debate are scarce and inadequate.

The purpose of this article is threefold: 1) It gives a detailed account of the feud between Holberg and Arckenholtz; 2) It examines why the feud between the authors became so heated; 3) It examines the Danish-Norwegian, Swedish and international reception of the dispute.

En stor tak til Sebastian Olden-Jørgensen for konstruktiv kritik og hjælp til oversættelse af franske citater. Selvsamme hæfter dog ikke for eventuelle fejl i oversættelserne, som udelukkende er mit eget ansvar.

¹⁰⁷ Christopher Kelly: Rousseau's Critique of the Public Intellectual in the Age of the Enlightenment, Arthur M. Melzer et al (red.): *The Public Intellectual: Between Philosophy and Politics*, Oxford 2003, s. 53-66.

